

դարի (Քրիստոսից առաջ) այդ հայ աղջկերանց զերերը, որոնց պատկերները այնպիսի հմտութեամբ յայանագործել է Կօրնէյլի վեհ հանճարը» :

Վեսեւովսկու այս հրաւիրական փափագը լսելով «Բազմավէպ»-ի տաղանդաւոր եւ ամենայն իրախոսանքի արժանի խմբագրապետ Հ. Սիմոն Երեմեան, լոյս ընծայեց իր թերթի էջերում (1902 թ. դեկտեմբեր) Նիկոմիդէա թատերախաղը Հ. Գ. վ. Ճէլալիի թարգմանութեամբ : Դա պարունակում է հինգ հանգէսներ, բնագիրը ուսանաւոր է, բայց թարգմանութիւնը կատարուած է արձակ կերպով : առաջին անգամ եղել է Ներկայացումը Պարիզում 1861 տարուայ սկզբներին թագաւորական դերակատարների մասնակցութեամբ :

Վերջապէս 1902 թ. Մոսկվայում հրատարակում է Վեսեւովսկին մի առանձին գիրք, 103 էջերից բաղկացած, ամբողջապէս Սմբատ Շահազիզեանին նուիրուած : Խորագիրն է՝ «Հայոց բանաստեղծ Սմբատ Շահազիզ • քննադատական ուսումնասիրութիւն» :

Հետեւեալ յօդուածում ցոյց կը տանք այդ վաստակների գրական արժանիքները, որ կազմում են այսպէս ասած, մի որոշ «առնաբարբառ հայ մամուլ» • այնուհետեւ կանցնինք Ս. Շահազիզի կեանքի, դաստիարակութեան գլխաւոր հանդամանքներին, անշուշտ նկատողութեան առնելով երիտասարդ ողու մասենագրի արտայայտած զազափարները եւ աշխարհահայեցողական մտքերը յիշեալ բանաստեղծի ուղղութեան եւ իդէալական-գեղարուեստական բարեմասնութիւնների մասին Վեսեւովսկիի շարք տօնայի քննադատութեան առթիւ :

Շուրաւեր

ԳՐ. ԲԱՎԱՍԵԱՆ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՍՐԲԱԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՓԱԻՍՏՈՍԻ ՄԷՁ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բուզանդ Փաւստոս ունեցած է չորս տպագրութիւն • առաջին տըպագրութիւնը եղած է Պօլիս, 1730 թուին • երկրորդ տպագրութիւնը եղաւ Վենետիկ, 1832 թուականին, հինգ ձեռագիր օրինակներու բազմաութեամբ • երրորդ տպագրութիւնը եղաւ Ս. Բեդրսպուրկի մէջ, 1883 թուին, Ք. Պատկանհանի ձեռքով՝ համեմատութեամբ Վենետիկի առաջին տպագրութեան եւ նորագիւտ անթուական ձեռագրի մը, Չորրորդ տպագրութիւնը եղաւ դարձեալ Վենետիկ, 1889 թուականին, նախորդին հինգ ձեռագիրներուն հետ նաեւ նոր վեցերորդի մը համեմատութեամբ :

Իսպառ անծանօթ լինելով Պօլսոյ տպագրութեան, չենք կրնար առոր գործածած ձեռագիրներու մասին խօսիլ : Թէեւ Վենետիկի առաջին տպագրութիւնն եւս մեզ անծանօթ է , սակայն 1889 թուականի տպագրութիւնը՝ արտատպած ըլլալով նախորդին յառաջաբանը՝ կրնանք մեր պակասը ասով լրացնել :

Ըստ այսմ երեք տպագրութիւնները միասին առնելով , կը տեսնենք թէ կան ընդ ամէնր Բուզանդի եօթը ձեռագիրներ . A, B, C, D, E կը պատկանին Վենետիկի մատենադարանին . ասոնցմէ A՝ այն հնաւ գոյն եւ անթուական գրչագիրն է, հմուտ գրչէ գրուած, որո՛ւն մանաւանդ հետեւած են բոլոր երեք տպագրութիւնները . F Պատկանեանի օրինակն է. նոյնպէս անթուական . G Վենետիկի վեցիորդ օրինակն է, գարձեալ անթուական , «ոչ հին եւ ոչ դերծ ի վրիպանաց» : Այս բոլոր եօթը ձեռագիրներն ալ իրարմէ յայտնի եւ նշանակելի տարբերութիւններ չեն ընծայեր . այնպէս որ կ'ենթադրուի թէ բոլորն ալ յառաջացած են միեւնոյն նախագաղափար ձեռագրէն , որ առ այժմ յայտնի չէ : Այս նոյնութիւնը ա՛յն աստիճանի է , որ՝ ինչպէս Վենետիկի առաջին տպագրութեան յառաջաբանին մէջ ալ կը նկատուի, մինչեւ իսկ յայտնի վրիպակներու մէջ . բոլոր ձեռագիրներն ալ միաբան են : Նախ՝ սյս , եւ երկրորդ՝ Վենետիկի հրատարակիչներուն միմիայն հնագոյն ձեռագրին հետեւելու եւ անպատճառ առո՛ր ընթերցուածը ընդունելու ձգտում , պատճառ եղած են որ այժմեան հրատարակուած Բուզանդը լի է ա՛յնպիսի սխալներով , որոնք կարող էին դիւրաւ ուղղուիլ ոմանք ուրիշ ձեռագիրներու ընթերցածով եւ ոմանք ալ փոքր ինչ մտադրութեամբ :

Ահա այս վրիպակներու քննութիւնն ու սրբագրութիւնը նպատակ ունենալով՝ պատրաստած ենք մերովսանն ներկայ աշխատութիւնը , որուն կազմութեան եղանակին վրայ կ'ուղենք երկու խօսք ընդ այժմ : Որ աշխատութեան մէջ իւրաքանչիւր հատուածի սկիզբը նշանակուած է այն Գլուխը, էջը եւ տողը (ըստ Վենետիկեան Բ. տպագրութեան) , ուր կը գտնուի ուղղելի կէտ մը պարունակող պարբերութիւնը . այնուհետեւ առաջ կը բերուի այդ պարբերութիւնն ամբողջովին : Ամէն անգամ կը յիշուի թէ ի՛նչպէս ունի Պատկանեան օրինակը նոյն տեղը, համապատասխան էջով եւ տողով : Եթէ եօթը ձեռագիրներէն մին կամ միւսը ունի տարբեր ընթերցուած մը՝ այս եւս մէջ կը բերուի : Յետոյ կը դրուի մեր սրբագրութիւնը՝ հարկաւոր բացատրութեամբ հանդերձ :

Այստեղ կը ցաւինք յայտնելու թէ՛ հետեւ գտնուելով քիչ թէ շատ հարուստ ազգային մատենադարանէ , անկարելի եղաւ մեզ ձեռք անցնել Նորայրի հրատարակած Քննաւէրն ու Հայկական Բառաքննութիւնը , որոնք վստահ ենք թէ կարեւոր առաջնորդներ պիտի ըլլային մեզ . թերեւս մեր սրբագրութեան ենթարկած կէտերէն շատերն ալ այդ աշխատութեանց մէջ արդէն գտնուին :

Կ'ուղղենք աւելցնել Վերջապէս թէ Փաւստոսի էջ 5, տող 11-13 եւ 18-20, ինչպէս եւ էջ 268, տող 11-13 հատուածներուն քննութիւնը բառացի արտադրած ենք Հանդէս Ամսօրեայի 1895 տարւոյն 232 էջէն, որ մեր հրատարակած առաջին յօդուածն է՝ Կարնոյ Սանասարեան վարժարանէն, 1895 յունիս 10 թուականով:

• •

Ա. Գիրք

(Երրորդ Դպրութիւն)

Նախաբան — էջ 1, տող 23-25. Եւ չորս խոստմունս չորից չորեցունց դպրութեանցս յիւրաքանչիւր իւր գլուխս պատուաստեցի մինչեւ ի կատարած սորին... — Եռոյնդէս նաեւ Պատկ. էջ 1: Այս խօսքին մէջ աւելորդ է «իւր» բառը, որ ծագած է նախորդ «յիւրաքանչիւր» բառին Վերջի մասը սխալմամբ երկու անգամ գրելէ, ինչ որ անսովոր չէ ձեռագիրներու մէջ:

Յանկ — էջ 2, տող 5-6. Յաղագս մեծի առաջնոյ քահանայապետին Գրիգորի, եւ նոցունց շիրմանցն: — Այսպէս եւ Պատկ. էջ 2: Վերնադիրը էջ 6 կը կրկնուի յիշ մը տարբեր ձեւով. «Յաղագս որ ինչ մասն մեծի քահանայապետին Գրիգորի եւ նոցունց շիրմանցն»: Երկուքին մէջ ալ «նոցունց» յոքնակի է, ուստի կ'ենթադրէ թէ բնագրին մէջ «Գրիգորի» բառէն յետոյ կար նաեւ «եւ Արիստակէսի» ձեւը, որ յետոյ ինկած է: Գլխին նիւթն արդէն այս երկուքին մասին է. ահա անդ:

— էջ 2, տող 15. Յաղագս մարտի պատերազմին հինին եկելոց յարչաւանաց... տես էջ 15, տող 18:

— էջ 3, տող 8... որ յաջորդեաց զտեղի հայրապետացն յաթոռոց. այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 3, «Յաթոռոց» որ միտք չունի՝ ուղղելի է «աթոռոց» կամ «աթոռոյն», ինչպէս ունի նաեւ էջ 45, ժէ գլխին վերնագիրը:

Գլուխ Ա. — էջ 5, տող 11-13... եւ յառաքելասպան Սանատրիոյ արքային մինչեւ յակամայ հնազանդելն հաւատոցն, եւ ի նորուն հանգստեան Տրդատայ... — Այսպէս եւ Պատկ. էջ 5: Այս հատուածը հակառակ կը թուի խորհնացիին. որովհետեւ այնպէս ենթադրել կուտայ թէ Սանատրուկ՝ առաքեալն սպաննելէ ետք՝ ակամայ հնազանդած է հաւատքին: Բայց այսպէս բան մը չի պատմեր խորհնացին. եւ այս Վերջինն աւելի ճիշտ կը թուի: Բայց եթէ հատուածը կարդանք «յառաքելասպան Սանատրիոյ արքային, մինչեւ յակամայ հնազանդելն հաւատոցն եւ ի նորուն հանգստեան Տրդատայ...», այն ատեն կը նշանակէ առաքելասպան Սանատրուկէն մինչեւ Տրդատին հնազանդութիւնը եւ

մահը . եւ այսպէսով կը համաձայնի խորհնացիրն : Տրդատի զարձին հա-
մար «ակամայ» ըսուած՝ տես նաեւ Բուզանդ, էջ 37, տող 5-7 . Սոյն-
պէս եւ զյիշատակս թագաւորին Տրդատայ թէ կամօք թէ ակամայ , որ
արժանին լեալ էր նախածանօթ ի Քրիստոսն հաւատոց :

» էջ— 5, տող 18-20 . Վասն զի է ինչ մեր պատմութիւն՝ որ առաջին
է, եւ է ինչ՝ որ վերջին է . իսկ որ միջին ինչ եղեւ, այն ի ձեռն այլոց
գրել գրեցաւ : — Ըստ իս առաջին պատմութիւնն է անյիշատակ ժամա-
նակներէ մինչեւ Թադէոս . միջինը՝ Թադէոսէն մինչեւ Ս . Գրիգորի մա-
հը . իսկ վերջինը՝ խորով Բ . Էն խորով Գ . Բուզանդի «իսկ» բառէն
պիտի հասկնանք թէ միայն միջինը գրուեցաւ (Ղերբունա եւ Ազա-
թանգեղոս) , իսկ առաջինն ու վերջինը՝ անգիր մնացին : Բուզանդ կը
պատմէ վերջին պատմութիւնները , բայց «զի մի՝ ի միջի մերոյ պատ-
մութեանն ընդհատ երեւեցի հուն մի» , միջին պատմութեան վրայ
եւս պզտիկ յիշատակութիւն մը կ'ընէ «զոր օրինակ ազիւս մի կարգած
ի մէջ սրմոյն յինուածոյ , ի կատարումն բովանդակութեան» : Յետոյ
կ'անցնի պատմել «որ ինչ յետ այսորիկ կարգի» :

Գլուխ Գ . — էջ 8, տող 2-3 . Բայց ունէին եւ սակաւ մի խուհուրդ
համարձակութեան ի կնոջէ քազաւորէն, զայն գործել , Պատկ . էջ 7, տող
28 ունի նոյնպէս «թագաւորէն» . պէտք է ուղղել «ի կնոջէ թագաւորին :

Գլուխ Ե . — էջ 11, տող 8-10 . զի որք առ յայտայն եւ առնելոց էին
ի նմանէ հովիւքն գլխաւորք : — Պատկ . էջ 10 , տող 22 ունի նոյնպէս
«առնելոց էին» : Այստեղ առնելոց բառը ո՛չ մի իմաստ չունի . պէտք է
ուղղել «յառնելոց» . այսինքն «այն գլխաւոր հովիւները որոնք յետոյ
ալ պիտի ելլէին, յառաջ պիտի գոյնն անկէ» :

» — էջ 11, տող 21-23 . Քանզի ոչ երկրաւոր զաւակի ցանկացեալ
էր, այլ այնպիսուն՝ որ ի սպասաւորութիւն սպասու պաշտաման ծա-
ռայութեան Տեառն Աստուծոյ կացցեն , — Պատկ . եւս էջ 10 , տող 35
ունի «կացցեն» : Ամբողջ խօսքը կը դառնայ եղակիի վրայ . այսպէս
«զաւակի» եւ ոչ «զաւակաց» , «այնպիսուն» եւ ոչ «այնպիսեաց» . ըստ
այսմ ալ բայը «կացցեն»՝ որ յոքնակի է , պէտք է ուղղել «կացցէն»
եղակի յօդաւոր ձեւով , եթէ միայն այստեղ Բուզանդին առանձնայա-
տուկ սովորական սխալներէն մին տեսնել չուզենք, այն է՝ եղակի են-
թակայ եւ յոքնակի բայ :

» — էջ 12, տող 3-6 . Որ իւրոյ հարցն նմանեալ , եւ զեզբօրն իւ-
րոյ Գրիգորի(սի) զօրինակ բերէր անձին իւրոյ . զՔրիստոսեան լուծն ա-
ռանց ափնայն յապաղութեան ձգէր մինչեւ ի վաղջան , — Խօսքը Ս .
Թուսիկի վրայ է , որ նահատակ Ս . Գրիգորիս օրինակը կը կրէր իւր
անձին մէջ : «Անձին իւրոյ» հոս եւ ոչ մէկ կերպով կրնայ արդարանալ .
եւ անպայման ուղղել պէտք է «յանձին իւրում» . Պատկ . էջ 11, տող
11 ունին նոյնպէս «անձին իւրոյ» :

» — էջ 13, տող 4-6. Իւ ապա եթէ ոք դոցի՛ որ եւ արուսդէ ունել զուխտ հաստատութեան հաւատոյ, հաղիւ հաղիւ : — Պատկ. էջ 12, տող 5 ունի նոյնպէս «արասցէ» : պէտք է ուղղել «կարասցէ» :

Գլուխ 2. — էջ 15, տող 3-5. Եւ արձակեցին ընդ ծովեզեր դաշտին հիւսիսական ծովուն մեծի, արտաքոյ իւրեանց բանակին ի դաշտին Վատնեայ : — Պատկ. էջ 13, տող 24 ունի «ընդ ծովեզեր» : Յայտնի եւ սովորական կանոններու համաձայն պէտք է ուղղել «ընդ ծովեզր» : այսինքն «ծովեզերքի երկարութեամբ» : Այստեղ «ծովեզեր» սխալ ձեւը մշտած պիտի ըլլայ յետին ժամանակներու լեզուի ազդեցութեամբ : հմտ. աշխարհաբար «ծովեզերք» (կող)՝ փոխանակ «ծովեզր» : ուրիշ խօսքով ընդօրինակող գրիչը գրաբարի ուղ. հյց. ծովեզր ձեւին աեղ դրած է աշխարհաբարի ուղ. հյց. ծովեզեր ձեւը :

Գլուխ 5. — էջ 15, տող 18. Դիտին վերնագիրն է «Թաղաքս մեծի պատերազմին հինին հկելոց յարչաւանաց արքային Մազքթաց յաշխարհ իշխանութեան Հոյոց թագաւորին...» : — Այս վերնագիրը՝ որուն հետ նոյն է նաեւ Պատկ. էջ 14, տող 2, անփոփոխ կը գտնուի նաեւ Երրորդ դարութեան սկիզբը դրուած ընդհանուր ցանկին մէջ (էջ 2 Վենետ. Ի. Պատկ.) : Բայց «հինին հկելոց յարչաւանաց» իրարու հետ համաձայն չեն եւ իմաստ չեն տար : հինին գոյականը հկելոց ածականին հետ համաձայնեցնելու համար հարկաւոր է կա՛մ առաջինը յոքնակի դարձնել (հինիցն) եւ կամ երկրորդը եզակի (հկելոյ) : բայց որովհետեւ խօսքը «Մազքթաց արքային» վրայ է (եղ.) : ուստի երկրորդը պէտք է ուղղել : Իսկ յաջորդ բառը «յարչաւանաց» յամենայն զէպս ուղղելի է «արչաւանաց» : Որով ամբողջը կը դառնայ «Թաղաքս մեծի պատերազմին հինին հկելոյ յարչաւանաց արքային Մազքթաց...» :

Գլուխ Ը. — էջ 18, տող 20-22. Եւ միւս ի մայրեացն յեղէղնարիւրանին ի նմանէ ի հարաւակոյս լցին զդաշտն կաղնատուն՝ տնկով : — Նոյն ձեւով ունի նաեւ Պատկ. էջ 16, տող 22-24. միայն այստեղ «կաղնատուն» բառին վրայէն բուծը վերցուած է : Կաղնատուն բառը՝ որմէ միայն այս օրինակն ունինք մեր մատենագրութեան մէջ, Հայկ. Բառ. կը մեկնէ կա՛մ «որ տայ պտուղ զկաղին» (ուրեմն իբր կաղնատուն՝ ն յօդով) եւ զկամ տեղի կաղնեաց» : Առաջին նշանակութեամբ եթէ կաղնատունը դաշտ բառին ածականն է՝ միտք չունի : Իսկ եթէ տունի բառին ածականն է՝ ն յօդը չպիտի ունենար : Երկրորդ նշանակութեամբ (որ անշուշտ Բուզանդի հրատարակչաց կարծիքն էր, ինչպէս դրուած բուծը կը ցուցնէ) կ'ունենանք աւելի անհիմն խօսք մը : Տաճար մայրի Իւ Խոսրովակերտ առաջ վայրի դատարկ հողեր էին : որոնց վրայ Խոսրով կը հրամայէ կաղնիներ տնկել : եթէ դաշտը «կաղնատուն» էր՝ նորէն պէտք չկար հրամայելու որ կաղնի տնկուի : Ասկէ կը հետեւի թէ կաղնատուն իւր կրկին իմաստներով ալ անյարմար է : Եթէ այդ բառն

ուղղենք ի տառի յաւելմամբ՝ «կաղնատունկ» եւ ցնջենք բռնութիւն՝ որ արդէն հրատարակիչներուն կողմէն է, կ'ունենանք պարզ եւ բնական իմաստ մը, այն թէ դաշտը՝ լեցուցին կաղիներով տնկուած բոյսերով, իմաստ մը որ արդէն քիչ մը վերին ալ արտայայտուած է. «Եւ ետ հրաման թաղաւորն զօրավարին իւրոյ՝ հանել խաշար յաշխարհէն բազում եւ բերել զվայրենի կաղին մայրեաց, եւ ճնկել զայն . . .» ։ Եւ այս սրբագրութեամբ «կաղնատունկ տնկով» կ'ունենանք կրկնութեան սիրուն ձեւ մը՝ որ շատ սովորական էր Ե. դարու առաջին թարգմանչաց լեզուին մէջ ։

Գլուխ Թ. — էջ 21, տող 23-24. Ետ արքայ զաղջիկն կնուրթնն սիրելւոյն արքայի Վաղինեկայ սիւնւոյ, — Նոյնպէս եւ Պատկ. էջ 19, տող 12 ունի «կնութիւն», զոր պէտք է ուղղել կա'մ «կնութեան» եւ կամ աւելի լաւ «ի կնութիւն» ։

Գլուխ Ժ. — էջ 22, տող 35. Եւ տեսանէր զտախտակն՝ իրբեւ գիկացնեալ հատեալ հանեալ ճեղքեալ ի մեծ ինչ փայտից, — Նաեւ Պատկ. էջ 20, տող 19 «կացնեալ» ։ Կացին բառին սոյն հոլովածուէն կ'ենթադրէ կացնի ուղղական մը, որ այլուր գոյութիւն չունի. ուստի ուղղելի է «կացնալ» ։

» — էջ 23, տող 8-11. Այլ վասն վրիժադործ ժողովրդեանն, որոց զթիկունսն ի ճեղքումն եւ կործան յերեսս՝ տիրադրութիւն իւրեանցաւ կուռ ձուլւոյն երկիր պագանէին, — Մի եւ նոյն ձևով է նաեւ Պատկ. էջ 20, տող 25-27, Այս խօսքին մէջ նկատուի է որ «ի տէրունիսն» ձևւին տեղ՝ ըստ վենետիկ տպագրին՝ բոլոր ձեռագիրներն ալ ունին «տէրունիսն», առանց ի նախդիրի. «ի տէրունիսն» ուղիղ ձևը դրած են վենետիկ հրատարակիչները. իսկ Պատկանեան իւրացուցած է նոյն ուղղութիւնը՝ առանց իսկ նշանակելու թէ ի'նչ ունէր իւր ձեռագիրը ։

» — էջ 23, տող 15-18. Բայց այս Յակոբ գործէր սքանչելիս մեծամեծս. եւ սա գիպեցաւ ի մեծ սիւնհողոսին ի Նիկիա, որ եղև յամս Կոստանդիանոսի կայսեր Հոռոմոց, ու ժողովեցան երեք հարեւր եւ ութ եւտասն եպիսկոպոսք, — Նոյն ձևով նաեւ Պատկ. էջ 22, տող 17-20, Հոս գործածուած երկրորդ աբղ յարաբերականը կամ չաղկապը յայտնապէս սխալ է եւ յառաջ եկած ազդեցութեամբ քիչ առաջ դրուած ու յարաբերականին, պէտք է ուղղել «ուր», իրեւ «ուր ժողովեցան . . .» եւն ։

» — էջ 25, տող 20-23. Արդ ամենայն եպիսկոպոսքն նստին առաջի Կոստանդիանոսի. եւ ի Հայոց էր անդ Արիստակէս, որդի Գրիգորի սքանչելւոյ՝ առաջի կաթողիկոսին Հայոց մեծաց, — Նոյնպէս ունի նաեւ Պատկ. էջ 22, տող 21-24. Շեղագրեալ բառը պէտք է ուղղել «առաջին» ։ Հեղինակը չ'ուզեր ըսել թէ Նիկիոյ ժողովին եպիսկոպոսները նստած էին Գրիգոր Լուսաւորչի առջեւ, որ արդէն ներկայ չէր հոն, այլ թէ Արիստակէսի հայրը՝ Գրիգոր՝ Հայոց առաջին կաթողիկոսն էր ։

Գլուխ ԺԱ. — էջ 28, տող 4-7. Զի սոքա, ասէ, ի նմանութիւն Յուդայ եւ Մատաթեայ Մակարէի անկան ի ճակատ պատերազմի, եւ նմանութիւն եղբարց նոցա, — Նոյնպէս է նաեւ Պատկ. էջ 24, տող 30-32: Պէտք է ուղղել «ի նմանութիւն», ինչպէս է եւ քիչ մը վերը, Սխալը՝ այսինքն ի նախդիրին անկումը՝ յառաջացած է թերեւս «եւ» չաղկապին Ի տառին ձեւական նմանութեամբը ի նախդիրին հետ՝ երկաթագիր գրութեան մէջ:

Գլուխ ԺԲ. — էջ 30, տող 12-13. Եւ զիշխանսն երկուսին, եւ նոցուն Մոփացն, յառաջ արձակէին աւետարտս առ արքայն, — Նոյն ընթերցուածն ունի նաեւ Պատկ. էջ 26, տող 23-24: «Եւ նոցուն» այս տեղ ո՛չ մէկ յարմարութիւն ունի եւ ուղղել պէտք է «երկոցուն», «Եւ դարձնելով —րկ—: Հեղինակը էջ 29 յիշած է այն իշխաններուն անունները՝ որոնք ուղեկից եղան Ս. Յուսէփին՝ Կեսարիա երթալով կաթողիկոսական ձեռնադրութիւն ստանալու համար: Այդ իշխանները՝ բացի հաղարապետէն՝ թուով 12 են, որոնց մէջ կան կրկին Մոփաց իշխանները՝ «Ջարիհ իշխան, նահապետն մեծի Մոփաց եւ զՎարազ շահունի իշխանն Մոփաց աշխարհին»: Ահա այս երկու իշխաններն են որ Կեսարիայէն վերադարձին ուղարկուեցան Տիրան թագաւորին՝ իբրեւ աւել տաւոր: Բուզանդ անոնց անունները չէ յիշած, բայց իւր պարզ եւ որոշ յիշատակութենէն յայտնի է:

» — էջ 31, տող 1-2. Էր աղբււրացեալ զամենայն լսելիացն ցուղս ականջացն եւ սրտիցն ներքին: — Այսպէս է տպած նաեւ Պատկ. էջ 27, տող 7-8, Յուդս ձեւը ունին Վենետիկի ձեռագիրներէն հինգը. իսկ մէկը միայն ունի «ցաւդս», որուն աւելի երկրորդական հետեւորդ ձեւն ունի Պատկանեանի օրինակը՝ «ցօղս». այս երկուքն ալ կը ծագին նախորդներուն «ցուդս» բնթերցուածէն եւ ո՛չ մէկ արժէք ունին: Յուդ բառը գործածուած չէ այլուր եւ անյայտ է մատենադրութեան. Հայկազեան Բառարանը կը յիշէ միմիայն այս օրինակը՝ իբրեւ «բառ անյայտ»: Արմատական *ցուղ բառի մը գոյութիւնը կարելի է ենթադրել «ցնցուղ» (= *ցունցուղ) կրկնականէն, բայց դժուար թէ այս տեղ մեր ենթադրեալ ձեւը գործածուած ըլլայ: Զեռագիրներու մէջ յաջորդական նոյն տառերու յապաւումը շատ սովորական բան է. ուստի կը կարծենք թէ այստեղ «ցուդս» պէտք է կարդալ «ցնցուդս», որուն նախաւոր ցն մասին ցնցումը նախորդ «լսելիացն» բառին ցն վերջաւորութենէն է: Գալով «երկրին» բառին՝ հոս ամենեւին միտք չունի. բայց թէ ի՛նչպէս պէտք է ուղղել՝ ինձ յայտնի չէ:

» — էջ 31, տող 17-20. զի թէպէտ աւուրբք մանուկ էր, այլ զաւագութիւն ծերութեան խրատուն յինքեան ցուցանէր, զհայրենի գործ խրատականն զառաւելութիւն քաջութեան կատարէր: — «Խրատուականն» ձեւը ունի նաեւ Պատկ. էջ 27, տող 22, Վենետիկի վեց օրինակ:

ներէն եւ ոչ մէկը , ոչ ալ Պատկանեանի օրինակը տարբեր ընթերցւած մը կը նշանակեն : Խրատուական բառը՝ որ առ առաւելն խրատական պիտի նշանակէր , (կազմուած ական մասնիկով խրատու սեռականէն , ինչ որ անսովոր է բարդութեանց մէջ) գոյութիւն չունի մատենագրութեան մէջ եւ միմիայն այստեղ է գործածուած : Զարմանալի է նաեւ որ Հայկ. Բառ. չէ նշանակած խրատուական , այլ խրատատական , զոր եւ մեկնած է «որ ինչ հայի առ խրատատութիւն» : Բայց օրինակ բերած է Բուզանդի սոյն խօսքը՝ «խրատուականն» ձեւով : Վիչ մը դժուար է այս անյարմարութեանց տակէն ելլել : Ըստ մեզ վերի բառը պէտք է ուղղել «խրատատականն» , որ կ'երեւայ թէ նաեւ Հայկ. Բառարանը յօրինողներուն կարծիքն էր :

Գլուխ ԺԳ. — Էջ 34, տող 16-18. Վասն այսորիկ ոչ զխրատ խմատութեան լռէին , եւ ոչ առաջնորդացն ասելոյ զԱստուծոյ պատգամն անսպեալք հնազանդէին : — Ամբողջ հասուածը բոլորովին նոյն ձեւով ունի նաեւ Պատկ. էջ 29, տող 36-37 : Եթէ պատգամն խնդիր է անսպեալք բառին , այն ժամանակ խնդրաբութեան սխալ կայ . անսալ բայը կը պահանջէ միշտ արական հոլով . այսպէս՝ «որով կարողն է անսալ եւ չանսալ հրամանացն . Արժանաւոր մեծաց վարձուց լինիցի , եթէ անսայցէ Աստուծոյ . » ևլն. որով պէտք կ'ըլլար «պատգամն» ձեւը փոխել դարձնել «պատգամցն» : Բայց անշուշտ այսպիսի փոփոխութեան մը պէտք չկայ եւ բաւական է միայն կէտադրել հետեւեալ ձեւով . «... եւ ոչ առաջնորդացն՝ ասելոյ զԱստուծոյ պատգամն՝ անսպեալք հնազանդէին» . այսինքն թէ «չէին անսար եւ հնազանդիր առաջնորդներուն՝ որոնք Աստուծոյ պատգամները կը յայտնէին» : Այս փոփոխութեամբ «պատգամն» կը դառնայ «ասելոյ» բառին սեռի խնդիրը , իսկ «անսպեալք» բառին արական բնութեան խնդիրը կը դառնայ «առաջնորդացն» :

» — էջ 35, տող 1-4. Յաճախեաց զերեւոյթ նշանս իւր եւ զսքանչելիս , մինչեւ զմարդկային բնութիւնս արժեաց ի կերպարանս անասնոյ . ուստի փրկութեանն նոցա լինէին պատճառք : — Շեղագրեալ բառին տեղ Պատկ. էջ 30, տող 18 ունի «չարժեաց» : Հասուածը կ'ակնարկէ Տրդատի խոզ դառնալուն եւ Ս. Գրիգորի քարոզութեան դէպքերը : Թէ՛ «արժեաց» եւ թէ «չարժեաց» ձեւերը յարմար են (կամ մանաւանդ թէ երկուքն ալ անյարմար են) . եւ մին կամ միւսը սխալ է , թէ եւ ո'չ Վենետիկի եւ ոչ ալ Պատկ. տպագրութիւնը իրենց դրածէն տարբեր ընթերցուած մը կը նշանակեն . յայտնի չէ ուրեմն թէ ի՛նչ ունէր բնագիրը :

» — էջ 35, տող 23-25. Քանդի երկու մնացեալք երկու մանգունք , միումն Պապ անուն եւ միւսումն Աթանայիւն . — այսպէս ունի նաեւ Պատկ. էջ 30, տող 35 : Վենետիկի տպագրութիւնը ծանօթութեան մէջ կը յայտնէ թէ հինգ օրինակ ունէին «դնացեալք» . Պատ-

կանեանի օրինակն ալ միասին հաշուելով՝ ուրեմն միայն երկու օրինակ ունին «մնացեալք», որ ուղիղ ձեւն է. փոքրամասնութեան այս ձեւը մտցնել բնագրին մէջ՝ շատ արդար եւ իրաւացի է :

Գլուխ ԺԴ. — էջ 36, տող 17-18. Աշակերտ եղեալ էր սա (Դանիէլ) մեծին Գրիգորի, վերակացու եւ գլխաւոր Եկեղեաց նահանգին Տարօնյ, — Հրատարակիչներուն լռութենէն պարզ է որ այս ընթերցումն ունին բոլոր եօթը օրինակները : Պատկ. ծանօթութեան մէջ կ'ուղղէ «թերեւս՝ եկեղեցեաց» : Այս ուղղութիւնը շատ ճիշտ է. նախ որովհետեւ Դանիէլ Տարօնի եւ ո՛չ թէ Եկեղեաց դաւառին վերակացու էր. եւ երկրորդ որ Եկեղեաց դաւառը Տարօնի մէջ չէր : Թէ այդ բառը «եկեղեցեաց» պէտք է ուղղել՝ կ'երեւայ նաեւ նոյն գլխին շարունակութեանէն. Բուզանդ կը պատմէ թէ Տարօնի մէջ կար երեք գլխաւոր եկեղեցի. Աշտիշատի Մայր Եկեղեցին, Ս. Յովհաննէս եւ Հանգիստ Առաքելոց. (նախ զառաջին եկեղեցին ի մայր եկեղեցեացն ամենայն Հայաստանեաց... եւ ի ներքոյ քան զնա մարգարէանոցն Յովհաննու, նոյնպէս մօտ ի տուն տեառն Հանգիստ առաքելոցն) : Այս երեք եկեղեցիները թուելէ հաք Բուզանդ կ'աւելցնէ թէ «Այս տեղիքս սմա (Դանիէլի) էին յանձն հանդերձ գաւառօքն յորս էին...» : Եւ վերջապէս Դանիէլի ամբողջ կեանքը՝ ըստ Բուզանդի նոյն գլխուն՝ կ'անցնի Տարօնի մէջ, ուր եւ կը թաղուի իւր մահէն յետոյ : Եկեղեաց ընթերցումը ծագած է մէյ մը երկու բառերուն նմանութեամբ եւ երկրորդ յաջորդ նահանգ բառին զուգորդութեամբ :

» — էջ 37, տող 21-25. Եւ էր սորա ընկալեալ զքորեպիսկոպոսութեան ձեռնադրութիւն աստիճանին ի ձեռաց մեծին Գրիգորի, յաւուրս յորում կործանեաց զբազինս մեհենիցն Հերակլեայ՝ այս ինքն Վահագնի, որում տեղ(ւ)ոյ Աշտիշատի կարդացեալ. որ նախ եղ զհիմուհըս եկեղեցւոյ սրբոյ, — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 32, տող 27, Այստեղ եւս ուր ուղղելու է ուր, ինչպէս ուղղեցինք էջ 25, տող 15-18 (տես վերը) :

» — էջ 40, տող 25-31. Եւ ձեզ անպարտ (էր) մոռանալ զձգնութիւն հարցն սրբոցն խրատչացն եւ վարդապետացն ձերոց, որք ուսուցիչքն էին ձեր, որք հանապազ տքնէին վասն փրկութեան ողոսք ձերոց. եւ արժան էր ձեզ ունել գութ ընդ նոսա՝ որք հոգեպէս քանին վարդապետութեանն երկնեցին եւ ծնան զձեզ վերստին : — Ծիշտ այս ընթերցումն ունի նաեւ Պատկ. էջ 35, տող 8, Բայց ինչպէս որ խօսքին ընթացքէն ալ պարզ կերպով յայտնի է, «բանին» բառը պէտք է ուղղել «բանիւ», այսինքն թէ «Դուք գթալու էիք անոնց վրայ՝ որոնք հոգեպէս երկնեցին ու ծնան ձեզ վերստին՝ վարդապետութեան խօսքով» : Նոյն միտքն ուրիշ բառերով կը կրկնէ Բուզանդ քիչ մը վարնալ. «ինքեանք իւրեանց խնդրուածքովն երկնեցին զձեզ դարձեալ», ուր «խնդրուածովքն» դրուած է «բանիւ» բառին տեղ եւ ասոր հոլովով՝

գործիական : — Վերի հատուածին կարելի էր նաեւ ուրիշ մեկնութիւն մը տալ, այն է «բանին» ըմբռնել իբր «Բանին», այսինքն Բանն Աստուծոյ՝ սեռական հոլովով : Բայց այն ժամանակ ալ պէտք կ'ըլլար «վարդապետութեան» ձեւը դարձնել «վարդապետութեամբն», որ աւելի դժուար է, հետեւաբար եւ նուաղ հաւանական : Ոոստի միայն «բանիւ» ձեւն է ուղիղ :

» — էջ 41, տող 4-5. Ըստ հոգեւոր բանին ըստ աստուածային ծննդեանն էին որդիք, առաջնորդք եւ վերակացուք ձեր ի Տէր : Թող թէ որ մարմնապէս իսկ էին նոցա ճեաք, եւ հոգեւոր նոցին գործոց ոչ ինչ պակաս քան զհարսն իւրեանց : — Պատկ. էջ 35, տող 17 բացի «ճէտք» սխալատիպ գրութենէն, ուրիշ տարբերութիւն մը չունի : Որոշ իմաստ մը ունենալու համար յայտնի է թէ «հոգեւոր» բառը պէտք է լրացնել «ի հոգեւոր» : այսինքն թէ «անոնց հոգեւոր գործերէն (իմա՛ գործերուն կողմէն) ամենեւին պակաս չէին իրենց հայրերէն» : Ի նախադիրին անկումին համար համոտ, նաեւ վերը, էջ 28, տող 4-7 :

» — էջ 42, տող 3-4. Այլ զի կոչեցէք զիս եւանել զալ առ ձեզ, զա՛յս ամենայն կամէիք լսել դուք յինէն : — Ճիշտ այսպէս է եւ Պատկ. էջ 36, տող 8-9 : Ըստ այսմ հատուածը պիտի թարգմանուի՝ «Բայց որովհետեւ զիս կանչեցիք ձեզի զալ, այս բոլո՞րը կ'ուզէիք ինձմէ լըսել» : Բայց այս խօսքն անկապ է : Պէտք է (ի ղինի հարցական եւ վերջի ստորակէտը վերածել միջակէտի : այսպէս : «Այլ զի՞ կոչեցէք զիս եւանել զալ առ ձեզ : զա՛յս ամենայն . . .» : Այս կերպով խօսքը կը թարգմանուի : «Բայց ինչո՞ւ կանչեցիք ինձի որ ձեր քով զամ : այս բոլո՞րը կ'ուզէիք լսել ինձմէ» : որ շատ պարզ եւ բնական միտք մը ունի :

» — էջ 42, տող 4-6. Եթէ իմ չէր զայս ամենայն պատմել ձեզ, սակայն այս ամենայն լինելոց էր ձեզ . . . — Այսպէս ունի նաեւ Պատկ. էջ 36, տող 9-10 : Վերահայտ պապագրութեան մէջ «պատմել» բառին համար ծանօթագրուած է թէ օրինակ մը ունի «պատմեալ» : այս տարբերութիւնը չի նշանակեր Պատկ. Բայց ո՛չ թէ միայն բաւականանալու էր նշանակելով, այլ եւ ուղղակի պէտք էր մտցնել բնագրին մէջ, իբր ուղիղ ձեւ : իսկ ընդհակառակը միացեալ օրինակներուն «պատմել» զբարութիւնը նշանակել տակը : այսպէս կը պահանջէ խօսքին իմաստը : «Եթէ ես այս բոլորը չպատմէի ալ, բայց եւ այնպէս բոլորը պիտի պատահէին» : Սխալը՝ այսինքն ա՛յլ գրին անկումը յառաջացած է համառօտութեան համար ա չգրելով՝ նախորդ և գրին վրայ պատիւ մը դնելէն, որ յետոյ օրինակողներուն անհամարելի միացած է :

» — էջ 42, տող 10-20. . . . զիա՞րդ լինիցիմ առաջնորդ այնոցիկ՝ որք ոչ դառնայցեն զկնի Տեառն : կամ զիա՞րդ կայցեմ գլուխ ազգի, զորս եթող Տէրն ի ձեռանէ : կամ զիա՞րդ բառնայցեմ զձեռս իմ աղօթիւք առ Աստուած վասն այնոցիկ, որոց ձեռք իւրեանց չաղախեալ

են արեամբ սրբոց Տեառն • կամ զիա՞րդ մատուցանեմք աղօթս պաղա-
տանս այնոցիկ՝ որք դարձուցին զթիկունս առ Տէր , եւ ոչ զերեսս իւ-
րեանց , կամ զիա՞րդ եղէց բարեխօս վասն այնոցիկ , որք նուաճեցինն •
կամ զիա՞րդ խօսիցիմ ի հաշտութիւն վասն այնոցիկ , որք փախուցեա-
լնն են եւ ոչ կամին դառնալ . . . — Այսպէս ունի նաեւ Պատկ. էջ 36 ,
տող 14-22 : Եթէ մենք ամբողջ այս երկար հատուածը մէջ բերինք ,
պատճառն այն է որ կ'ուզենք շեշտել ամբողջ հատուածին մէջ գտնուած
գաղափարներու նոյնութիւնը , որ իսկապէս կարող էին համառօտ կեր-
պով ամփոփուիլ սա երկու նախադասութեանց մէջ • առաջին՝ « Ի՞նչպէս
գիմիմ Աստուծոյ՝ ա՛յն մարդոց համար » , եւ երկրորդ « որոնք Աստուծմէ
հեռու են » : Այս երկու մտքերը տարբեր բառերով եւ տարբեր ձեւերով
կրկնուած են վեց անգամ , Մեկի համար հոս հարկաւոր է երկրորդ միա-
քը՝ « որոնք Աստուծմէ հեռու են » : Այս միտքը հինգ անգամ կրկնուած
է իրարու բոլորովին մերձանիշ իմաստով , այսպէս « որոնք Աստուծոյ
հակառակ են , Աստուծմէ թողուած են , մարդասպան են , Աստուծմէ հե-
ռացած են , Աստուծմէ փախած են » : Այս յայտնի նոյնութեանց մէջ տեղ
յանկարծ կը գտնենք « որք նուաճեցինն » • իմաստի անյարմարութիւնը
բոլորովին պարզ է • առոր տեղ կ'սպասուէր « ապստամբեցան , հետե-
ցան , անդգամացան , անհնազանդեցան » եւ կամ ասոնց նման միտք մը •
բայց թէ յատկապէս ի՞նչ բառով պէտք է ուղղել՝ անյայտ է ինձ : Նկա-
տենք միայն որ այստեսակ պարագաներու մէջ սրբազրութիւնը աւելի
տառերու վրայ պէտք է ըլլայ , քան թէ ամբողջ բառերու վրայ :

» — էջ 42 , տող 29-34 • Եւ եղեւ իբրեւ զայս ամենայն լուաւ ,
բորոքեալ ի բռնաւորութիւն դառնութեան ամբարշտութեան ցասման
իւրոյ • զոր տայր հրաման անդէն խեղդաման առնել զնա : Զոր իբրեւ
լուեալ անդէն սպասաւորացն , կատարեցին զգործ հրամանին վաղվաղա-
կի : — Բոլորովին նոյն է , մինչեւ իսկ կէտադրութեան կողմէ , Պատկ.
էջ 36 , տող 28-32 : Պարզ ընթերցանութեամբ ալ կ'երեւայ առաջին
« զոր » յարաբերականին աւելորդ ըլլալը , որ քնջելու եւ նախորդ միջա-
կէսն ալ ստորակէտի վերածելու է : Սոյն աւելորդ զոր-ը կրնայ մտած
ըլլալ երկրորդ զոր-ի ազդեցութեամբ • Նկատելի է որ Վենետիկ տպա-
գրին մէջ երկրորդ յարաբերականը ինկած է երկրորդ առդին մէջ ճիշտ
ու ճիշտ առաջինին տակ • կրնար այսպէս եղած ըլլալ նաեւ նախադա-
ղափար ձեռագրին մէջ • տակի առդէն բառ մը վերի առդին մէջ ալ մըա-
ցնել անսովոր սխալ չէ ձեռագրաց մէջ :

» — էջ 43 , տող 15-16 • . . . ո՞րչափ եւս առաւել պարտ է մե-
րում հողեղէն մարմինն ընդ հողով ծածկել : — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ
37 , տող 9-10 : Ծածկել բային ենթական է մարմինը , որ ըստ լրինի
պիտի գրուէր տրական հոլովով՝ ինչպէս եւ է իր ստացականը՝ « մերում » :
Մարմնոյս ուղիղ ձեւը արդէն կը գտնենք մէկ ձեռագրի մէջ , ինչպէս

կը նշանակէ Վենետիկ հրատարակութիւնը՝ «Յօր. միում մարմնյս» և Այս տարբերութիւնն ալ Պատկ. չէ նշանակած Բայց ուղիղն է «մարմնոյս», զոր պէտք է բնագրին մէջ մտցնել :

Գլուխ ԺԵ. — էջ 44, տող 4-6. Որոց հարեալք զաւանդն հոգեւորն պատուի, անձամբ զանձինս իւրեանց խոտրասուր յարուեստն զինուորութեանն զինեցան, եւ յերկիր կործանեցան. — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 37, տող 31 : «Խտորատուր» բառ չկայ հայերէնի մէջ. եւ այս օրինակը առաջին եւ վերջին օրինակն է : Վենետիկ տպագիրը կը նշանակէ իբր տարբեր ընթերցուած «Յերիս օրինակս խոտրասուր» : ուրեմն Վենետիկի վեց օրինակներէն կէսը ունի «խտորատուր» ընթերցումը : ինչպէս ունի նաեւ Պատկանեանի ձեռագիրը : Հայկազեան Բառարանը կը գնէ «խտորատուր, տուեալ զանձն ի խտորուսմի. անձնատուր ի խտորնակս», իբրեւ ձեռագրական ընթերցուած նշանակելով նաեւ «խտորատուր» : Վենետիկ հրատարակիչներն ալ հետեւելով Հայկազեան Բառարանի օրինակին՝ բնագրին մէջ մտցնելու էին «խտորատուր» ձեւը, երկրորդը նշանակելով իբրեւ ձեռագրական տարբերութիւն :

Գլուխ ԺԶ. — էջ 45, տող 13-16. . . . տարան ի յագարակն մեծի մարդարէանոցին Յովհաննու, որ էր ինքն ի կենդանութեան իւրում յառաջագոյն բնակեալ. եւ անդ զեղեցիկ շիրիմ գործեալ, եւ զսորա ոսկերս ծածկեցին : — Այսպէս եւ Պատկ. էջ 39, տող 4 : «Որ» յարարեալականը ուղղելու է «ուր» մակրայով. նման օրինակներ աես էջ 25, տող 13-18 եւ էջ 37, տող 21-25 :

Գլուխ ԺԷ. — էջ 45, տող 21-26. Ապա յայնմ ժամանակի միաբան խորհեցան աշխարհօրէն խորհուրդ, եթէ ո՛րմ պարտ իցէ զհայրապետութեանն զկաթողիկոսութիւնն ունել : Ապա իբրեւ ոչ ոք գոյր ի տանէն Գրիգորի աշնմ արժանի, ապա նմանեցուցին զԾահակ ոմն անուն ի տոհմէ զաւակին Աղբիւնոս եպիսկոպոսին : — Պատկ. էջ 39, տող 12 տարբեր ունի միայն «զկաթողիկոսութիւնն», գրուած պատուով «... թին» : մնացեալը նոյն է : Սոյն խօսքին մէջ շատ անմիտ է «նմանեցուցին» : Պատկ. էջ 44 ծանօթութեան մէջ այս բառին կուտայ «ընտրել» նոր նշանակութիւնը, որ անսովոր է եւ անհաւանական : Ըստ բնական իմաստին ուղղելու է «նստուցին» :

Գլուխ ԺԹ. — էջ 48, տող 30-2. Եւ ոչ ոք իշխեաց բնաւ այլ մարդ ի մարդկանէ մտաբերել մասնել ի ներքս, եւ ոչ ի դուրսն հուպ երթալ եւ դնել, քանզի ի քաց մնաց ի փախչիլն նոցա... եւ դրունք տաճարին ի քաց կային, եւ ոք հուպ չիշխէր երթալ : — Նոյնպէս է նաեւ Պատկ. էջ 42, տող 5-12 : Այս խօսքին մէջ «գնել» կը նշանակէ «գոցել, փակել» : այս նշանակութիւնը թէեւ. առաջին անգամ զարմանալի պիտի թուի, բայց տարրորինակ չէ, որովհետեւ. պահուած է նաեւ զաւառականներուն մէջ. օրինակ՝ Սեբաստիոյ բարբառով կ'ըսուի դուռը դնել «գու-

որ գոցել» , դուռը դի'ր «գուռը գոցէ'» . հմմտ. նաեւ յետին դարուց հայերէնով «Նմուռ թագաւորն եւ եղաւ դուռն» (այսինքն գոցուեցաւ) Գնձրն . : Հայկազեան Բառարան չունի այս նշանակութիւնը , ուստի պէտք է աւելցնել ղնեմ բային տակ , — Անտովոր պէտք չէ համարել նաեւ նոյն խօսքին մէջ գործածուած ի բաց ձեւը՝ փոխանակ ըսելու «բաց» , որ քիչ մը վարը երկրորդ անգամ ալ կը կրկնուի : Ասոր համար հմմտ. Հայկ. Բառարանի տուած օրինակները . Թողին զքաղաքն ի բաց (Յես. Ը. 17) . Ի բաց են դրուեք ողորմութեան նորա (Նղիշէ՝ հայր մեր) . Թէպէտ եւ ի բաց իցեն աչքն (Ոսկ.) եւն .

» — էջ 49, տող 6-9 . . . ապա իշխեցին մտանել ժողովել բառնալ հանել անտի զտսկերս նոցա . եւ գտանէին զնոսա լոկ ցամաքեալ զկնդացեալս զտսկերս նոցա . եւ հանէին յայդուջն եկեղեց(ւ)ոյն , որում Ագարակն կոչեն : — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 42, տող 14-17 : Հայկ. Բառ. զկնդացեալ բառը նշանակած է կնդանալ բային տակ , որուն համար ալ միայն յիշեալ օրինակն ունի . ուրեմն Հայկ. Բառ. զկնդացեալ բառով քերականական տեսակէտով : Տրամաբանօրէն սխալ է , որովհետեւ չենք կրնար ըսել «Անոնց ոսկորները գտան ցամաքած եւ շորցածը (որոշեալ)» . իսկ քերականօրէն սխալ է՝ որովհետեւ այս պարագային զ նախդիրը պիտի դրուէր կա'մ ցամաքեալ բառին եւ կամ երկուքին ալ վերայ : Կարելի չէ նաեւ խօսքը հասկնալ իբրեւ «զկնդացեալ զտսկերս նոցա գտանէին լոկ ցամաքեալ» : Ըսածներէս կը հետեւ ի թէ զհայցականի նախդիր չէ հոս : Ըստ իս պէտք է ընդունիլ սաստկական մասնիկ (ինչ. արմատնալ վարմանալ), ուստի բայը դնել զկնդանալ «բոլորովին կարծրանալ» :

» — էջ 49, տող 12-16 . Բայց Պապայ ի բուն ի կնոջէն ոչ մնաց . այլ էր նորա հարձ մի ի գաւառէն Տարօնոյ , ի Հացեաց գեղջէ կարճազատացն . եւ մնաց որ ի հարձէ անտի ի Հացեակացոյն , որում անունն իւր որդւոյ հարձին Վրիկ կոչէր : — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 42 , տող 22 : Վենետկի տպագրութիւնը կը նշանակէ թէ «յամենայն օրինակս՝ որում անունն եր որդւոյ» . ուրեմն «իւր» զնել փոխանակ «էր» ձեւին , Վենետկեցոց սրբագրութիւնն է . նոյն սրբագրութիւնը իւրացուցած է նաեւ Պատկ. , չնշանակելով ո'չ Վենետկի տպագրին ծանօթութիւնը եւ ոչ ալ իւր վեցերորդ օրինակին ընթերցածը : Բայց այս սրբագրութիւնը անյաջող է եւ անտեղի . բնագիրը պէտք է թողուլ այնպէս ինչպէս է :

Գլուխ Ի. — էջ 54 , տող 7-8 . . . առ հասարակ մարդակոտոր առնէին , եւ զաշխարհն յայրեաց եւ յաւառ դարձուցանէին : — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 46, տող 19-20 : «Յաւար դարձուցանել» ոճ մը չկայ հայերէնի մէջ . բայց սովորական է «յաւեր դարձուցանել» , ինչպէս եւ «յաւեր դառնալ , աշխարհաւոր առնել» . հմմտ. Եղեկ. ԼԵ. 4, Խոր. Բ. 73, Ես. Ե. 9, Բուզ. Դ. իս , իզ (ըստ Հայկ. Բառ.) : Ըստ այսմ «յաւեր» պէտք

է դնել նաեւ վերի հատուածին մէջ : Զարմանալի է որ Հայկ. Բառ. Լուս «այրեաց» բառին մէջ Բուզանդի յիշեալ խօսքը վկայութեան կոչելու ժամանակ գրած է «յաւեր», բայց առանց յայտնելու թէ ձեռագիրները «յաւար» ունին :

Գլուխ ԻԱ. — էջ 57, տող 4-8. Ապա ի վեր եկին եւ յայտնեցան իրքն առաջի նորա. զի յոչինչ իրաց եւ վատթար բանից համարեցան զիրսն ելեալս, վասն ձիոյ միոյ կարծիս առնել զայն ամբոխ խռովութեան ի մոլեկան առնէն Շապուհ Վարազայն, — Այսպէս նաեւ Պատկ. էջ 49, տող 1 : Անիմաստ է հոս «կարծիս», զոր եթէ ջնջենք ալ՝ իմաստի մէջ ամենեւին պակասութիւն մը չգագցուիր, այլ ընդհակառակը կը պարզուի եւ հասկանալի կը դառնայ : Այդ բառին մէջ կ'ուզենք տեսնել մենք այլափոխեալ ածական մը՝ գրուած սեռական հոլովով եւ պատկանեալ «ձիոյ» գոյականին :

» — էջ 57, տող 22-23. Ապա զճանկեր հրովարտակ թագաւորն Յունաց Վաղէս առ արքայն Պարսից : — Նոյն է նաեւ Պատկ. էջ 49, տող 13 : Գտանէր անյարմար է հոս. ըստ իմաստին պէտք էր ըլլար «գրէր» եւ կամ ձեւով աւելի մօտիկ «հանէր» :

» — էջ 58, տող 27-28. ... Ժամանակագիր կանոնք փախսեալք Բիւզանդեայ ժամանակագիր մեծի պատմագրի : — Այսպէս եւ Պատկ. էջ 50, տող 11 : Կը յիշենք ուրիշներու առաջարկած «Փաւստեայ» ձեւը՝ փոխանակ «փախստեայք» անյարմար բառին :

Շուշի, 1903 յունվար 22.

ՀՐԱԶԵԱՅ Թ. ԱՃԱՌԵԱՆ,

